

Νομική ανάπτυξη και σχηματισμός αστικού χώρου στην υστερομεσαιωνική Γερμανία. Ζητήματα νομικής επιστήμης και πολιτικής φιλοσοφίας

Αθανάσιος Πάνος

*Διδάκτορας του Τμήματος Ιστορίας και Αρχαιολογίας της Φιλοσοφικής Σχολής του ΕΚΠΑ
Δικηγόρος παρ' Αρείω Πάγω*

I. Εισαγωγή

Το παρόν κείμενο αφορά στο ζήτημα της κανονιστικής οργάνωσης του χώρου της πόλεως ως συγκεκριμένης έννομης τάξεως. Άπτεται των θεματικών της ιστορίας του δικαίου και της πολιτικής φιλοσοφίας.

Στη μεσαιωνική Ευρώπη, από τον 11ο έως και το 14ο αιώνα, όταν παρατηρείται η ορμητική ανάπτυξη των πόλεων, αυτό το ζήτημα εξεταζόταν κυρίως σε φιλοσοφικό συγκείμενο μέσα από τα Πολιτικά του Αριστοτέλη και τη σχολαστικιστική πολιτική θεολογία. Στα τέλη του 14ου αιώνα, στον γερμανικό αστικό χώρο, η μεγέθυνση των πόλεων και η όξυνση των ανταγωνισμών ανέδειξαν μια νέα μορφή και πρακτική πραγμάτευσής του, μέσα από τον νομικό στοχασμό.

II. Πολιτικό πλαίσιο

Από το δεύτερο μισό του 13^{ου} αιώνα στη Γερμανία εντοπίζεται η μετατόπιση του κέντρου βάρους του κοινωνικού και πολιτικού ανταγωνισμού από την ύπαιθρο στις πόλεις: καταγράφονται ένοπλες συγκρούσεις μεταξύ πόλεων αφενός, και επισκοπών και τοπικών αρχόντων αφετέρου. Οι πιο χαρακτηριστικές από αυτές, και ενδεικτικές για τη συνθήκη που επικρατούσε, ήταν η εξέγερση της πόλης του Στρασβούργου ενάντια στους επισκόπους (1261-1262) και η εξέγερση της πόλης του Φράιμπουργκ (1299) ενάντια στον κόμη Εγκίνο Β' (1248-1317), ο οποίος είχε συμμαχήσει με το επισκοπάτο του Στρασβούργου, κάτι το οποίο είχε ως αποτέλεσμα την εκτέλεση του Επισκόπου Κόνραντ του Λίχτενμπεργκ (1240-1299). Προϊόντος του χρόνου εκδηλώθηκαν εσωτερικές εξεγέρσεις στις πόλεις μέσα από τις οποίες κατακτήθηκε συντηχιακό σύστημα διακυβέρνησης, με πιο εμβληματική τη λεγόμενη "θραύση" ("Geschölle")¹ στο Στρασβούργο κατά το 1332. Σε πρώτο χρόνο σε αυτές τις συγκρούσεις εκδηλώθηκε ο ανταγωνισμός των αστικών κέντρων προς τις χωροδεσποτείες και τις τοπικές εξουσίες. Σε δεύτερο χρόνο παρατηρείται η ανάπτυξη του εσωτερικού ανταγωνισμού εντός των πόλεων μεταξύ των άμεσων παραγωγών και των ελίτ.

Επιπρόσθετα, αναπτύχθηκαν μοριακές εκφράσεις κοινωνικού και πολιτικού ανταγωνισμού μέσα από την έχθρα ("feud")² τόσο μέσα στις πόλεις, όσο και μεταξύ πόλεων και τοπικών αρχόντων της υπαίθρου. Είναι τέτοια η συμβολή της έχθρας στην ανάπτυξη και συγκρότηση της φυσιογνωμίας

¹ Βλ. Die Zeiten der Strassburger Geschichte, Die freie Reichsstadt, 1262 bis 1861, Archives de la ville et de l'Eurométropole de Strasbourg, στο <https://archives.strasbourg.eu/de/n/die-zeiten-der-strass-burger-geschichte/n:480#p1299> (πρόσβαση: 06.06.2026).

² Βλ. Volckart O., «The economics of feuding in late medieval Germany», Explorations in Economic History, 41/2004, σ. 282-299· Sharp T. W., «Putting the Violence Back in the Late Medieval German Feud», Austrian History Yearbook, 55/2024, σ. 1-12.

και του χαρακτήρα του γερμανικού αστικού χώρου, ώστε οι αρχές των πόλεων, ανά περιπτώσεις, αναγνώρισαν και κανονικοποίησαν αυτές τις, κατά την κλιμάκωσή τους, βίαιες ανταγωνιστικές διαδικασίες. Δείγμα αυτού είναι ότι στα τέλη του 14ου αιώνα άρχισε η ονομαστική καταγραφή των ερίδων και φιλονικιών στο “Fehdebuch” της Ελεύθερης Αυτοκρατορικής Πόλης της Νυρεμβέργης με εναρκτήριο χρονικό σημείο το 1381.³

Από μια μακροσκοπική οπτική, η πολιτική δυναμική της γερμανικής αυτοκρατορίας στον 14^ο αιώνα περιστράφη γύρω από τη στρατιωτική σύγκρουση (1327-1330) σχετικά με την πολιτική επικράτηση στην ιταλική χερσόνησο ενάντια στην παποσύνη της Αβινιόν, επί Λουδοβίκου Δ΄ της Βαυαρίας (αυτοκρατορική θητεία από 1328 έως 1347). Μπορεί να λεχθεί ότι η πολεμική εκστρατεία της αυτοκρατορίας στην Ιταλία ήταν εξωτερική της όξυνσης της εσωτερικής πάλης ενάντια στην εκκλησιαστική εξουσία. Είναι κάτι που, ανεξαρτήτως των διακυμάνσεων στην έντασή του, συνεχίστηκε έως τα τέλη του 14^{ου} αιώνα. Χαρακτηριστικό αυτού είναι ότι στα 1374 ο πάπας Γρηγόριος ΙΑ΄ (θητεία από 1370 έως 1378) θέσπισε τη βούλα “Salvator humani generis” με την οποία καταδίκασε -ως αντίθετα στη χριστιανική διδασκαλία- συγκεκριμένα άρθρα από το πιο εκτεταμένο εφαρμοζόμενο κοσμικό δίκαιο της γης (“Landrecht”), το Κάτοπτρο Σαξόνων (“Sachsenspiegel”) εισαχθέν στη δεκαετία του 1220.⁴

Αξίζει να επισημανθεί ότι, μετά τη σχετική πολιτική ηρεμία κατά την αυτοκρατορική θητεία του Καρόλου Δ΄ του Λουξεμβούργου (από 1355 έως 1378), η οποία οφειλόταν στις διευθετήσεις του με το ποντιφικάτο, στα χρόνια του διαδόχου του, Βενκεσλάου Δ΄ (θητεία ως βασιλιάς από 1376 έως 1400), η αντιπαράθεση ενάντια στην παπική εκκλησία επαναπυροδοτήθηκε και έλαβε τη μορφή της γερμανικής υποστήριξης του αναπτυσσόμενου κονσιλιαρικού (συμβουλιακού) κινήματος.⁵

III. Έξοδος από την περιπτώσιολογία και το νομικό εκλεκτικισμό

Κατά τον ύστερο μεσαίωνα, στο πλαίσιο της εμπορικής επανάστασης του 13^{ου} αιώνα, οι ανταλλακτικές σχέσεις εντός των πόλεων ρυθμίζονταν από περιστασιακούς εθιμικούς εμπορικούς κανόνες, από σκόρπιες διατάξεις του κοινοδικαίου και από τα αναπτυσσόμενα δίκαια των πόλεων (“Stadtrechten”)⁶, με πιο χαρακτηριστικό το “Magdeburger Recht”⁷ (δίκαιο του Μαγδεβούργου), τα οποία κατοχύρωναν τη νομική ανεξαρτησία των πόλεων και τις σχέσεις τους με τους άλλους φορείς εξουσίας. Στον 14^ο αιώνα αναπτύχθηκαν ρυθμίσεις της -βασισμένης στη “Glossa Ordinaria” του “Corpus Juris Civilis” και στο κοινοδικαίο- σχολής των Ιταλών μεταγλωσσογράφων, οι οποίοι κατάφεραν τον ποιοτικό μετασχηματισμό της νομικής διδασκαλίας

³ Ενδεικτικά βλ. Werner Schultheiss (επιμ.), Die Acht-, Verbots- und Fehdebücher Nürnbergs Von 1285-1400. Mit Einer Einführung in Die Rechts- und Sozialgeschichte und Das Kanzlei- und Urkundenwesen Nürnbergs Im 13. und 14. Jahrhundert [Quellen und Forschungen zur Geschichte der Stadt Nürnberg. Bd. 2. Lfg. 1/2.]

⁴ Ενδεικτικά, βλ. Rentmeister L., *Das Verhältnis zwischen Staat und Kirche im späten Mittelalter am Beispiel der Diskussion um den Sachsenspiegel*, Thesis Dissertation, Freie Universität Berlin, 2016.

⁵ Ενδεικτικά, βλ. Leppin V., «Konziliarismus und Papalismus. Eine spätmittelalterliche Debatte und ihr Nachhall in der Genese der Konfessionen», στο Kohnle A., Winter C. (επιμ.), Zwischen Reform und Abgrenzung. Die Römische Kirche und die Reformation (Quellen und Forschungen zur sächsischen Geschichte 37), 2014, σ. 75-87.

⁶ Ενδεικτικά, βλ. Isenmann E.: *Die deutsche Stadt im Spätmittelalter, 1250–1500, Stadtrecht, Recht, Stadtreigent, Kirche, Gesellschaft, Wirtschaft (UTB für Wissenschaft, Grosse Reihe)*, 1988· Patze H., «Stadtgründung und Stadtrecht» στο Classen P. (επιμ.), *Recht und Schrift im Mittelalter, Vorträge und Forschungen*, 1977, σ. 163–196.

⁷ Βλ. Lück H., «Faszination Stadt. Urbanisierung Europas im Mittelalter und das Magdeburger Recht», *Denkströme. Journal der Sächsischen Akademie der Wissenschaften*, Heft 22, 2020, σ. 9–19.

και επιστήμης, τροποποιώντας το κυρίαρχο σχολαστικιστικό παράδειγμα των 12ου και 13ου αιώνων μέσα από το αξίωμα προσαρμογής των κανόνων στην κοινωνική πραγματικότητα –το λεγόμενο ιταλικό ήθος (“mos italicus”).⁸

Ωστόσο, ενώ τα δίκαια των πόλεων λειτουργούσαν ως γενικά καταστατικά κείμενα της νομικής ανεξαρτησίας και αυτοτέλειας των πόλεων, η νομική ρυθμιστική κατάσταση κυριαρχείτο από κατακερματισμό, περιπτώσιολογία και εκλεκτικισμό όσον αφορά στον προσδιορισμό του εφαρμοστέου κανόνα, καθώς και από κοινωνικές πρακτικές οι οποίες εξ αρχής διέφευγαν της κανονιστικής ρύθμισης. Αυτό είχε ως αποτέλεσμα την έλλειψη ενός συνολικού, συνεκτικού κανονιστικού πλαισίου, κάτι το οποίο επιχείρησε να καλύψει ο Ερρίκος της Έσσης εκ του Λανγκενστάιν (1325-1397).

Πρόκειται για κοσμικό στοχαστή, απόφοιτο του πανεπιστημίου του Παρισιού, που συνδέεται με την τρίτη γενιά νομιναλισμού, εκπροσωπούμενη στη Γερμανία από τον κληρικό διδάσκαλο Αλβέρτο της Σαξονίας (1316-1390). Είναι γνωστός για τα νομικοθεολογικά έργα υποστήριξης και ανάδειξης του συμβουλευτικού κινήματος μετά το σχίσμα του 1378. Η αντιπολιτευόμενη στάση του εις βάρος του αντιπάπα Κλήμεντος Ζ΄ (1342-1394) είχε ως αποτέλεσμα να έλθει σε αντιπαράθεση προς τις αρχές του φραγκικού βασιλείου. Εξαιτίας αυτού μετακινήθηκε στα 1382 από το Παρίσι σε ένα μοναστήρι πλησίον του Βισμπάντεν, και από εκεί, ύστερα από πρόσκληση του Αλβέρτου Γ΄, Δούκα της Αυστρίας (1349-1395), εγκαταστάθηκε στο πανεπιστήμιο της Βιέννης στα 1384, όπου και συνέταξε τη “Διμερή Διδαχή περί Συμβάσεων” (“Tractatus bipartitus de contractibus”)⁹ (στο εξής: Διδαχή). Στον κειμενικό φορμαλισμό της, η Διδαχή είναι εν μέρει πλησίον του στυλ των μεταγλωσσογράφων. Ωστόσο, στο νομικό έργο του Ερρίκου, το οποίο συντείνει σε ένα συνολικό κανονιστικό πλαίσιο, αποτυπώνεται η διαμόρφωση μιας ανεξάρτητης (από τη μεταγλωσσογραφική μέθοδο) συστηματικής νομικής προσέγγισης, αφού δεν ακολουθεί την περιπτώσιολογική εξέταση.

Ο χαρακτήρας του έργου, ιδωμένος από τη σκοπιά ανάπτυξης της νομικής επιστήμης της εποχής, είναι καινοτόμος και ριζοσπαστικός, καθόσον εκφεύγει των, εκ του ρωμαϊκού δικαίου και του κοινοδικαίου, εδραιωμένων αστικών νομικών παραδόσεων, από τον παραδοσιακό γερμανικό νομικό κατοπτρισμό και από το δογματισμό του κανονικού δικαίου.

IV. Η πόλη ως οργανικό οικονομικό σύνολο

Το κείμενο της Διδαχής εκκινεί εκθέτοντας την καταγωγή της εργασίας (“de iugo laboris originali”) ως μέσου απόκτησης των αναγκών για τη διαβίωση. Τούτη διαφοροποιείται σε χωρικούς (“rustici”), τεχνίτες (“artifices”) και εμπόρους (“mercatores”). Στη συνέχεια του κειμένου, αναφέρεται ότι η σωματική εργασία (“labor corpora”) διευκολύνθηκε από τη χρήση εργαλείων και ζώων και, περαιτέρω, από την πολιτική συγκέντρωση των ανθρώπων (“hominibus politice congregatis”), κάτι που συνέτεινε στην ένταση του καταμερισμού εργασίας (“hoc modo

⁸ Ενδεικτικά, βλ. Möller U., «Die Durchsetzung der Stadtrechtsreformationen gegenüber den Stadtherren», 1999, στο <https://forhistiur.net/legacy/seminar/9904moeller.htm> (πρόσβαση: 06.06.2026)· Gedeon A., «Zur Rezeption des römischen Privatrechts in Nürnberg (Nürnberg 1957), Transkription Speer 2009 /2013», στο https://repertorium.at/sl/gedeon_nuernberg_1957.html#10 (πρόσβαση: 06.06.2026)· Rossi G., *Representation and Ostensible Authority in Medieval Learned Law*, 2019.

⁹ Βλ. Henricus de Hassia dictus de Langenstein, *Tractatus bipartitus de contractibus*, στο https://www.hs-augsburg.de/~harsch/Chronologia/Lspost14/HenricusHassia/hen_t000.html (πρόσβαση: 06.06.2026).

laboribus divisis”) μέσω της ανταλλαγής πραγμάτων κατ’ ισοδυναμία της αξίας και της ωφέλειάς ενός εκάστου εξ αυτών (“*equivalentiam in valore et utilitate singulis*”)¹⁰. Κατόπιν εκθέτει τα είδη των πλειόνων ανταλλαγών (“*plures commutationum species*”) ως προκύπτοντα για την κάλυψη των βιοτικών αναγκών και της επικοινωνίας μεταξύ των ανθρώπων. Έπειτα, αναλύει τις διαιρέσεις των ανθρώπων με βάση τον πλούτο. Εξετάζοντας το ζήτημα των ανταλλαγών και των συμβάσεων, τις συνδέει με την επινόηση (“*inventio*”) των νομισμάτων και την τιμή των χρημάτων (“*pecuniale precium*”). Αυτό ενδεικνύει ότι έχουμε να κάνουμε με νομική ανάλυση μιας εγχρήματης εμπορευματικής κυκλοφορίας αναπτυγμένης σε βαθμό εννοιολογικής διάκρισης μεταξύ νομίσματος και χρήματος.

Αφού ασχοληθεί με τις αιτίες και τις συνέπειες στις πολιτικές (“*policiis*”) της σπάνης και των ελλείψεων των αγαθών, εισάγει την έννοια της “δίκαιης αξίας των πραγμάτων” (“*iustus rerum valor*”). Την έννοια αυτή αναγορεύει σε ρυθμιστική, καταστατική αρχή των συμβολαιακών ανταλλαγών. Κινούμενος σε προωθημένη κατεύθυνση αναφέρει ότι ο ορθολογικός υπολογισμός της (“δίκαιης”) αξίας των χειροτεχνικά παραγόμενων προϊόντων έχει να κάνει με τα έξοδα και την εργασία (“*impensis et laboribus rationabiliter estimatis mensuret precium operum suorum*”).

Έπειτα αναλύει τις διάφορες διακρίσεις των συμβολαιακών ανταλλαγών επικεντρώνοντας σε νομικά ζητήματα απληστίας, αισχροκέρδειας (“*cupiditas*”, “*avaricia*”) και ανώμαλων εξελίξεων των ενοχών. Επισημαίνεται ότι η επιλογή περί σταχυολόγησης, με κανονιστικό τρόπο, των κερδοσκοπικών, άδικων ανταλλακτικών συμπεριφορών πρέπει να εκληφθεί ως διαμεσολαβημένη αποτύπωση στη νομική παραγωγή του κοινωνικού ανταγωνισμού και της πάλης των πληβείων και των φτωχών εις βάρος των πλουσίων και των ελίτ των πόλεων.

Ο συγγραφέας εκθέτει ότι μέσω των ανταλλαγών αποκτώνται και πνευματικά αγαθά (“*spiritualis bonum*”), όπως ευφημία, ηθικές επιβραβεύσεις, επουράνιες ανταμοιβές. Ασκεί κριτική στον τοκογλυφικό δανεισμό (“*usura*”) με επιχειρήματα λαμβανόμενα από τον φυσικό ορθολογισμό (“*naturali ratione*”). Εν τούτοις, καθορίζει περιστάσεις και προϋποθέσεις υπό τις οποίες ο τοκοφόρος δανεισμός είναι επιτρεπτός εκδηλώνοντας αποστασιοποίηση προς τις περί τοκογλυφίας κηρυγματικές και *a priori* καταγγελτικές διδασκαλίες του κανονικού δικαίου. Διακρίνει, εξάλλου, μεταξύ νόμιμου εγχρήματου δανεισμού (“*mutuatio fieri*”) και τοκογλυφίας, συσχετίζοντας την ανάλυση περί ενεχύρου (“*correlativo de fructu rerum impigneratarum*”). Αναφέρει συμβόλαια συναπτόμενα με μελλοντικές τιμές (“*contractus venditionis secundum valorum futurum*”). Αναλύει ότι η συμβολαιακή σκοπιμότητα έχει να κάνει με την κερδοφορία (“*contractuum lucri*”).

Στο δεύτερο μέρος της Διδαχής παρουσιάζει τις έγγιες εμπράγματες συμβάσεις (“*de censuum*”) εκδηλώνοντας κανονιστική τάση αμφισβήτησης προς την εμπορευματοποίηση των αστικών οικημάτων, καθώς και των κτημάτων της εκκλησίας, και αναδεικνύοντας τις συνολικές επιπτώσεις αυτών των συμβάσεων στα δημόσια πράγματα (“*respublica*”).

Το σημαντικό στο έργο του είναι ο συστηματικός χαρακτήρας του, η εκ μέρους του νομική, δεοντοκρατικού τύπου εξέταση και παρουσίαση της ενεργής κοινωνικής πρακτικής, ακόμα και αυτής η οποία αναπτύσσεται στα κατώτερα και περιθωριακά κοινωνικά επίπεδα, δηλαδή αυτής η

¹⁰ Από εννοιολογική άποψη, ο Ερρίκος ταυτίζει την αξία συνολικά με την ανταλλακτική αξία, ενώ η έννοια της ωφέλειας, μάλλον, προσιδιάζει στη χρηστική αξία.

οποία διαφεύγει των παραδοσιακών και στερεοτυπικών κανονιστικών ρυθμίσεων. Η μη αναφορά σε δοσμένες από το ρωμαϊκό ή το κανονικό δίκαιο διατάξεις προσβλέπει σε εκ νέου, πρωτότυπη κανονιστική διευθέτηση της εμπορευματικής κυκλοφορίας, της ανταλλακτικής διαδικασίας μέσα στις υστερομεσαιωνικές γερμανικές πόλεις. Μπορεί να στηριχθεί η άποψη ότι με αυτό το έργο έχουμε την πρώτη νομική εκδοχή υστερομεσαιωνικής γερμανικής πολιτικής οικονομίας, κάτι το οποίο αναπτύχθηκε, για τη φραγκική περίπτωση, από τον επίσης νομιναλιστή Νικόλαο Ορέσμιο (1325-1382) με το έργο¹¹ του περί χρήματος.

V. Ρυθμίσεις σχετικά με μειονότητες

Η αναπτυχθείσα κατά τον 14^ο αιώνα εντός των γερμανικών πόλεων πρακτική διωγμών εις βάρος των ιουδαίων, η οποία κορυφώθηκε στα μισά του αιώνα με το ξέσπασμα ενός πρωτόγνωρου σε βιαιότητα και φονικότητα κύματος μαζικού λαϊκού αντι-ιουδαϊσμού, έθετε το ζήτημα της κανονιστικής ρύθμισης των μειονοτήτων (ιουδαίοι, ετερόδοξοι, *αλλόφυλοι*) και των σχέσεών των με τις εδραιωμένες κοινότητες. Επ' αυτού ο Ερρίκος δεν κινήθηκε σε παραδεδομένα στερεότυπα, αλλά παρουσίασε την επικαιροποίηση της νομικής κατηγοριοποίησης του πληθυσμού των πόλεων σε χριστιανούς, ιουδαίους, εθνικούς (“gentiles”), υποστηρίζοντας ότι οι ιουδαίοι μπορούν να διαβιούν μαζί με τους χριστιανούς, καθώς και το προς τούτο ενδεδειγμένο κανονιστικό πλαίσιο.

Πρόκειται για απόκριση σε ζητήματα τα οποία προέκυπταν από τη συνύπαρξη και αντιπαράθεση μεταξύ διαφορετικών κοινοτήτων στο πλαίσιο μιας ενιαίας εγχρήματης ανταλλακτικής οικονομίας, ήτοι στα πλαίσια της απλής εμπορευματικής παραγωγής και κυκλοφορίας. Ωστόσο, η εν λόγω οικονομία δεν είχε φτάσει εισέτι στον βαθμό ανάπτυξης κατά τον οποίο το χρήμα ρευστοποιεί τις αντιθέσεις μεταξύ των κοινοτήτων και εξισορροπεί τις διαφορές. Από αυτό προέκυπτε το νομικό καθήκον προσδιορισμού, με κονστρουκτιβιστικό τρόπο, των πληθυσμών και η εισαγωγή των αντίστοιχων κανόνων και οριοθετήσεων.

Επ' αυτού η αρχή της κατασκευής δεν συντείνει στη διαμόρφωση υποκειμένων-υπηκόων στο πλαίσιο ενός πολιτισμικά ορισμένου βασιλείου (όπως στη φραγκική και αγγλική περίπτωση) αλλά στο να καταστούν οι πληθυσμοί των γερμανικών πόλεων προσαρμόσιμοι και λειτουργικοί εντός υλικών συστημάτων που είναι τέτοια λόγω της οργανικής οικονομικής δραστηριότητας.

Το στριφνό σημείο εντοπίζεται στο ότι σε αυτήν την προσπάθεια, προς επίλυση των προστριβών μεταξύ των διαφορετικών κοινοτήτων οι οποίες ενοικούν στις πόλεις, ο Ερρίκος ανέσυρε τους κανονιστικούς προσδιορισμούς και διαχωρισμούς του ρωμαϊκού δικαίου προσώπων περί ιουδαίων και εθνικών.¹² Δηλαδή, αναπέμπει στο ρωμαϊκό αρχέτυπο, κάτι που διατηρήθηκε στη Γερμανία και κατά τους επόμενους δύο αιώνες, κύρια μέσα από το έργο νομικών όπως ο Ούλριχ Ζάσιους (1461-1535/6), και άρχισε να υποχωρεί στο 16^ο αιώνα με τον ουμανισμό και τη θρησκευτική μεταρρύθμιση. Σχετικά με την προτεινόμενη από τον Ερρίκο νομική επίλυση, δε μπορεί να

¹¹ Βλ. Johnson C. (μτφρ./εισαγ./σημ.), *The De Moneta of Nicholas Oresme and English Mint Documents*, 1956, στο https://mises-media.s3.amazonaws.com/The%20De%20Moneta%20of%20Nicholas%20Oresme%20and%20English%20Mint%20Documents_2.pdf (πρόσβαση: 06.06.2026).

¹² Ενδεικτικά βλ. Mathisen R. W., «*The Citizenship and Legal Status of Jews in Roman Law during Late Antiquity (ca. 300-540 Ce)*», στο Tolan J., de Lange N., Foschia L., Nemo-Pekelman C. (επιμ.), «*Jews in Early Christian Law, Byzantium and the Latin West, 6th-11th centuries*», 2013, σ. 35-53· Schmitz L., «*Gens*», στο https://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Gens.html (πρόσβαση: 06.06.2026).

τεκμηριωθεί η λειτουργία ενός *φυλετικού/ανθρωπολογικού* σχήματος διαχωρισμού γηγενών-ξένων, ιθαγενών/αυτοχθόνων-εποίκων, κάτι το οποίο, όπως υποστηρίζεται, εντοπίζεται κατά την ίδια εποχή στο αγγλικό βασίλειο με την ανάπτυξη φυλετικών φαντασιακών.¹³

Στην εκτύλιξη αυτής της νομικής δυναμικής, η πόλη της αυτοκρατορίας είναι, στον ίδιο χρόνο, αποδεκτική και διαχωριστική ως προς την ποικιλία των διαφορετικών πληθυσμών. Κι αυτό διότι συμπεριλαμβάνει μέσα από διαφοροποιημένους και διαβαθμισμένους νομικοπολιτικούς δεσμούς τους πληθυσμούς της, χωρίς να έχει ανάγκη την επίκληση κάποιας ετερογενούς αρχής, κάποιου δικαίου αίματος, καταγωγής, τόπου γέννησης. Επισημαίνεται ότι σε γενικές γραμμές, νομικό θεμέλιο για την κατοχύρωση της αυτεξουσιότητας της πόλεως, σχετικά με τα κριτήρια συμπερίληψης και αποκλεισμού, ήταν το σχετικό έργο του Μπαρτόλου του Σαξοφεράτο (1313-1357).¹⁴

VI. Συμπέρασμα

Στη νομική Διδαχή του Ερρίκου αποτυπώνεται η σύμπτωση μεταξύ του νομικού κονστρουκτιβισμού¹⁵ και της αυτονομίας¹⁶ του αριστοτελικά κατανοούμενου πολιτικού. Η ικανότητα από όπου προκύπτει κάτι τέτοιο, είναι η κατανόηση της πόλεως με οργανικούς όρους ως ενιαίου υλικού οικονομικού συστήματος. Κατ' αυτόν τον τρόπο, νομική επιστήμη και πολιτική φιλοσοφία *συνεπιχειρούν* εντός του υπό διαμόρφωση συνολικού και συνεκτικού κανονιστικού πλαισίου. Στόχος αυτής της εννοιολογικής *συνεπιχείρησης* είναι η ανάταξη και ο συστηματικός μετασχηματισμός της αυτοκρατορικής πόλεως. Σε αυτό το εργώδες και ενεργό πλαίσιο, η αυτοκρατορική πόλη όχι μόνο αναδεικνύεται ως ο προνομιακός χώρος της αυτοκρατορικής εξουσίας, αλλά ως βασικός φορέας της.

¹³ Ενδεικτικά βλ. Flood V. E., *Exile and Return: The Development of Political Prophecy on the Borders of England, c.1136-1450s*, 2. *English Expansionism and the Pan-Celtic Threat: Prophecy of the Six Kings to Follow John and its Northern Reception History*, 2013, σ. 70-113.

¹⁴ Βλ. Kirshner J., «*Civitas Sibi Faciat Civem: Bartolus of Sassoferrato's Doctrine on the Making of a Citizen*», *Speculum*, Vol. 48, 1973, σ. 694-713.

¹⁵ Ενδεικτικά, βλ. Cáceres Nieto E., «*The Foundations of Legal Constructivism*», στο Zamora J. L. F., Rosas G. V. (επιμ.), *Conceptual Jurisprudence. Methodological Issues, Classical Questions and New Approaches*, 2021, σ. 295-319.

¹⁶ Η αυτονομία του πολιτικού θεμελιώνεται επί της αριστοτελικής ανάπτυξης περί εξεγέρσεων, διαδοχής και μεταβολής των πολιτευμάτων. Ενδεικτικά βλ. Αριστοτέλης, Πολιτικά, Ε', 1301a-1316a, στο <https://el.wikisource.org/wiki/%CE%A0%CE%BF%CE%BB%CE%B9%CF%84%CE%B9%CE%BA%CE%AC/%CE%95> (πρόσβαση: 06.06.2026). Στο πρώτο μισό του 14^{ου} αιώνα μια θεμελίωση της εν λόγω έννοιας σφυρηλατήθηκε από το Γουλιέλμο του Όκαμ (1287-1347) μέσω της θέσης για τους ιστορικούς και νομικοπολιτικούς τρόπους νομομοποίησης της αυτοκρατορικής εξουσίας.